

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2007-05-07

UDK 930.2:070(497.4 Istra)"1843/1880"

IZBOR VESTI O ISTRI V SLOVENSKEM ČASOPISJU DO LETA 1880

Branko MARUŠIČ

Pot na Drage 4, SI-5250 Solkan
e-mail: branko.marusic@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Prispevek prinaša izbor gradiva o Istri, kakor so ga objavili slovenski časniki v razdobju 1843–1880. Objavljeni članki so prikazani kot povzetki ali pa na bibliografski način. Pisci člankov so predvsem duhovniki in v manjši meri učitelji in uradniki. V dopisih iz Istre ter v člankih, ki obravnavajo istrske razmere, se spočetka in največkrat pojavlja gospodarska problematika. Sledi poročanje in razpravljanje o odnosih Italijanov do istrskih Slovanov, o mestu slovenščine in hrvaščine v javnem življenju, prikazovanje razmer v šolstvu. Dopisniki se tudi posvečajo narodnemu ozaveščanju, čitalništvu in taborskemu gibanju, povezanem s programom Zedinjene Slovenije.

Ključne besede: Istra, dopisi, slovensko časopisje, duhovščina, učitelji, Italijani

RACCOLTA DI ARTICOLI SULL'ISTRIA DAI GIORNALI SLOVENI FINO ALL'ANNO 1880

SINTESI

Il contributo presenta una raccolta di materiale sull'Istria, così come venne pubblicato dai giornali sloveni nel periodo dal 1843 al 1880. Gli articoli pubblicati sono presentati nella sintesi oppure nella bibliografia. Gli autori degli articoli sono soprattutto preti e in misura minore maestri e impiegati. Nelle lettere provenienti dall'Istria e negli articoli che trattano le condizioni in Istria, si presenta soprattutto la problematica economica. Segue la relazione e la discussione riguardo ai rapporti degli italiani con gli sloveni dell'Istria, opinioni riguardo al ruolo dello sloveno e del croato nella vita pubblica, la descrizione della situazione scolastica. Gli autori si dedicano anche alla sensibilizzazione del popolo, all'organizzazione di letture pubbliche e alla descrizione del movimento legato al programma dell'Unificazione della Slovenia.

Parole chiave: Istria, corrispondenza, giornali sloveni, clero, maestri, Italiani

UVOD

Pri pregledovanju periodičnega tiska v slovenskem jeziku med letoma 1843–1880 (Novice, Slovenija, Zgodnja Danica, Ljubljanski časnik, Slavjanski rodoljub, Jadranski Slavjan, Slovenska bčela, Slovenski prijatelj, Umni gospodar, Naprej, Slovenec – 1865, Ilirski Primorjan, Domovina, Primorec – 1867, Slovenski Primorec, Slovenski narod, Jadranska zarja, Primorec – 1871, Soča, Slovenski tednik, Glas, Slovenec – 1874, Edinost) so nastale tudi zabeležke o objavah iz Istre in o Istri. Na tem mestu je posredovan izbor takih zabeležk.

Iz izbora gradiva, objavljenega v slovenskem periodičnem tisku, se nam podoba Istre ne naslika v polnosti, a vendar objave opozarjajo na vso njeno značilnost in drugačnost. Že v prvih objavljenih vesteh opozarjajo sodelavci slovenskega periodičnega tiska – med letoma 1843–1848 so bile to le Kmetijske in rokodelske novice – na težke gospodarske razmere v Istri tako pri Slovencih kot pri Hrvatih. Posebnost Istre je bila tudi narodnostna raznolikost, vodilna družbena vloga je pripadala Italijanom. Odnos Novic do istrskih problemov okoli leta 1848 poudarja tudi hrvaško zgodovinarstvo (Beuc, 1975). Istrski dopisniki slovenskega tiska so bili predvsem duhovniki, ki so službovali v tržaško-koprski, poreško-puljski in krški škofiji. Zaradi pomanjkanja domačih duhovnikov jih je v Istro veliko prišlo iz ljubljanske škofije in prav ti "cranzi" naj bi pospeševali narodni preporod istrskih Slovanov.¹ Leta 1847 je bilo med 338 duhovniki tržaško-koprske škofije kar 125, ki so prišli iz ljubljanske škofije (Marušič, 1985). Istrska duhovščina, slovenska in hrvaška, je bila prva in edina, ki je širila narodno zavednost; posvetna inteligenca naj bi se v večji meri oprijela prebuditeljske dejavnosti v začetku osemdesetih let 19. stoletja (Milanović, 1967; 1969). Dopise pa so za objavo v slovenskem tisku pošiljali tudi učitelji, uradniki in drugi, predvsem Slovenci.

Prvo večje politično dejanje, ki je odmevalo v slovenskem tisku, so bile istrske deželne volitve leta 1861 in prvo zasedanje novoizvoljenega deželnega zbora. Ker so italijanski poslanci glasovali proti izvolitvi dveh državnozbornih zastopnikov ("per nessuno") iz Istre, je sledil razpust zbora in ponovne volitve še isto leto. Tudi ob teh volitvah so se pojavili zapleti z Josipom Samsom. Akcija istrskih "nessunistov" je bila povezana s politično aktivnostjo italijanskega političnega gibanja v takrat še avstrijski Benečiji in v času, ko je bila že razglašena italijanska kraljevina (17. marca 1861). Nastanek nove države je pomenil okrepitev italijanskega narodnostnega gibanja, kar je seveda odmevalo tudi v slovenskem tisku, tako v dopisih iz Istre kot v člankih, ki so opozarjali na razmere v Avstrijskem primorju. Njih

temeljno sporočilo je bilo, da naj habsburška monarhija omogoči narodnostno enakopravnost kot temeljno prvo avstrijskega patriotizma. V Istri sta si oba slovanska jezika težko utirala pot v javnem življenju tudi zato, ker si je vodilna družbena sila v Istri hotela zagotoviti položaj s trditvijo, da so civilizacija, kultura, jezik osnovni kriteriji za določanje pripadnosti Istre (Bertoša, 1985). Trditev o dobrih istrskih kmetih, ki jih vodijo fanatični kolovodje ("nostri buoni villici, guidati da alcuni caporioni fanatici" (LP, 1)), je le ena izmed variant sodb, ki so takrat preplavljale italijanski tisk v Avstriji in Italiji.

Slovenski tisk, ki se je v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja močno razširil, se je posvečal tudi čitalništvu in taborskemu gibanju na tleh istrske dežele. Ko je pričela 1. junija 1870 izhajati v Trstu Naša sloga se število vesti o Istri v slovenskem tisku ni zmanjšalo. Opaziti pa je bilo, da je politično društvo Edinost v Trstu usmerilo svojo dejavnost tudi na območje predvsem koprškega okraja, da je od leta 1875 delovalo v Kopru učiteljskišče, ki so ga obiskovali tudi slovenski dijaki, in da je narodno prebujanje istrskih Hrvatov in Slovencev vključitvijo ljudi, ki niso bili duhovskega stanu, dobilo nove prvine (posojilnice in hranilnice, konzumna društva itd.). Nove prvine pa je dobilo tudi italijansko politično gibanje v Istri, potem ko kongres evropskih velesil v Berlinu (1878) ni izpolnil pričakovanj Italije, da bi dobila Južno Tirolsko in Avstrijsko primorje v zameno za privolitve, da Avstrija pridobi Bosno in Hercegovino. Začetek osemdesetih let 19. stoletja pa je za istrske Hrvat še posebej prelomen, ker je tedaj v njihovi politiki začela prevladovati smer Starčevićevega kroatizma in nadomestila Strossmayerjevo jugoslovanstvo, katerega najvidnejši predstavnik je bil, poleg Dina Vitezića, leta 1882 umrl tržaški škof Juraj Dobrila. Javno življenje istrskih Hrvatov je poslej vodil pravnik dr. Matko Laginja. Istrski Slovenci tisti čas niso doživeli takega razvoja, tesneje pa so se povezovali s Slovenci na Tržaškem.

SPLOŠNO

Naročniki *Novic* leta 1845 so bili v Istri: Juri Babor, duhovnik v Klancu, Adolf Bakres, zdravnik v Poreču, Rudolf Bibernik, učitelj v Dolini, Jernej Brence, duhovnik v Gročani, Jožef Cvitko, kaplan v Kastvu, Anton Dekleva, posestnik v Podgradu, "Društvo bravcov" v Podgradu, Ignaci Eržen, župnik v Golcu, Janez Ferjan, kaplan v Žminju, Karl Globočnik, kaplan v Sušnjevici, Jožef Iskra, kmet v Jelšanah, Jožef Jelovšek, duhovnik v Pazu, Matija Kambič iz Grdosela, Janez Lavriha iz Doline, Jakob Medved, kaplan v Dolini, pošta v Pazinu, Janez Pangher, lekarnar v Pazinu, Franc Pogorelec, du-

1 Eden najvidnejših predstavnikov istrskega italijanskega nacionalizma Carlo Combi je pisal 21. 3. 1861 iz Kopa Gianpaolu Polesiniju, da so Slovani iz koprškega okraja necivilizirani in zato najbolj podvrženi vplivu vlade in duhovnikov, ki jih imenuje "cranzi". Oblast in duhovščina so bolj kot drugi proti Italijanom (Quarantotti, 1960).

hovnik v Vatovljah, Jožef Princ, duhovnik v Borutu, Mihael Rebec, kmet v Brezovici, p. Vilhelm Ricoli, učitelj v Pazinu, Andrej Rozig, kaplan v Gradini, Janez Skočir, duhovnik v Kubedu, Anton Sovinc, kaplan v Brezovici, Ferdinand Stavadhar, duhovnik v Lanišču, Tomaž Šoklič, kaplan v Podgradu, Konstantin Šrot, zdravnik v Pazinu, Andrej Ulčnik, duhovnik v Šmarjah, Anton Valentin, katehet v Koprju, Franc (ne J.) Zadnikar, kaplan v Ricmanjih, Janez Železnikar, dekan v Ospu.

Franc Vidmar,² kurat v Krasici pri Bujah in naročnik *Novic*, je poročal o gospodarskih razmerah okoliša, v katerem je deloval (NV, 1).

Janez Železnikar,³ dekan iz Ospa, je poročal o gospodarskih razmerah ter o navadah prebivalstva (NV, 2; NV, 3).

Vest o šoli v Ospu pohvali dekana Janeza Železnikarja in učitelja Ivana Cesarja (NV, 6).

Andrej Zdešar, kaplan v Pičnu pri Pazinu, je v 16 nadaljevanjih objavil članek *Istrijski Slovenci med Teržaškim in Reškim morjem* (prvič je izšel v *Novicah* 12. 1. 1848 (NV, 7); zadnjič 6. 9. 1848 (NV, 8)) (Marušič, 1995). Njegov prvi dopis iz Istre, "iz naše dežele [...] ktera je Kranjcem skoraj tako malo znana, kakor ptujcem naša Kranjska dežela" (NV, 4), je govoril poljskih pridelkih in o trgovini z vinom. V naslednjem dopisu je objavil istrski krajevni seznam "po laško in po ilirsko" in napovedal objavo daljšega članka "od naših Istrijanov" (NV, 5).

Državni poslanci iz Istre Michelle Fachinetti, Antonio Madonizza in Carlo Defranceschi so 12. julija 1848 izdali proglas proti: "pridruženje tistih krajev Istrie k nemški novi državi, ki so nekdanj pod beneško vlado spadali". Proglas utemeljuje razloge protesta, govori o pretenzijah Italijanov, ki imajo Istro za italijansko ozemlje. Prav tako pa bi bilo nevarno, ko bi Istra prišla v nemško državo. Proti združitvi bi moral biti tisti edini poslanec, ki sedi v frankfurtskem parlamentu.⁴ "Tako govore Italijani, in sramota mora resničnega Slovenca obhajati, če pomisli, da samo glave njegovega naroda tega ne spoznajo, ter molčijo, dokler je govorenja čas, ali pa še celo v tisti 'alleringster Ausschluss' zaljubljeno gledajo" (SI, 1).

Statistiko *Pregled obljudenja Istrije* je pripravil Janez Cerer,⁵ podpisan kot Cerrer (SI, 2).

Dopis z Dunaja (avtor verjetno Peter Kozler⁶): "Vsak domorodec iz tega lahko previdi, kakšne nevarnosti nam in bratom našim v Istri žugajo. Jezik, narodnost in želje združenja vsih Slovincov, to bi vse nič ne zdalo, bi mogla pasti in Austria bi tudi še Istrijo zgubiti vtegnila, ako se tam laščina razširi in celo deželo prevzame. Ravno taka bi bila, ako Slovenci in Italijanci v nemško državo pridejo, jezik in narodnost bi tudi v kratkim hirati počela in poginila." Naj rodoljubi o tem Istrane podučujejo, to bi bil hkrati protest proti delovanju Fachinettija (SI, 3).

Istrani, zbrani v Lovranu 14. decembra 1848, so izdali proglas proti poitalijančenju (SI, 5). Društvo Slovenska lipa v Zagrebu je to dejanje pozdravilo (SI, 6).

Po objavi v *L'Osservatore Triestino* poročajo *Novice* (NV, 9), da mislijo Istrani poslati na Dunaj k cesarju prošnjo in delegacijo, da bi dosegli priključitev Istre k Trstu ter ne h Kranjski in Goriški.

Dopisnik iz Jelšan poroča o prizadevanjih, da bi se Podgrad (novigradski okraj) pridružil Kranjski. Prošnja opozarja na možnost, da bi bila Istra morebiti priključena k Italiji. Zato žele biti priključeni h Kranjski ali k Hrvaški. Prošnja za tako upravno spremembo so podpisali v Podgradu 8. decembra 1848. Prvo tako prošnja sta v prvi polovici leta 1849 naslovlila na cesarja pooblaščenca podpisnikov (SI, 8).

Članek *Istrijski colni izjemik. (Zollausschluss)* je v *Sloveniji* (SI, 10) objavil Janez Cerer (podpisan kot Cerrer); ponatisnil ga je *Slavjanski rodoljub* (SR, 1; SR, 2) s podnaslovom *Istrijanom v pretresenje*, obenem je bil objavljen prevod v hrvaščino (SR, 3).

Krašovski je objavil dopis iz Istre (SI, 11), v njem piše o neenakopravnem položaju istrskih Slovanov.

Članek *Slavjani v Istrii* (SI, 9) je bil objavljen v praških *Narodnih novinah*. Omenja peticijo Istranov iz voloskega okraja za zedinjenje z Reko ter Istranov in Podgrada za združenje s Kranjsko. Omenja Kozlerjevo brošuro *Das Programm der Linken des österreichischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch – Österreich*, v kateri navaja, da živi v Istri (brez Trsta) 54.200 Italijanov. Če se k temu številu doda še prebivalstvo otokov, znaša skupno število 56.758, medtem ko je istrskih Slovanov 211.280.

2 Vidmar je bil rojen 12. 10. 1813 v Idriji.

3 Janez Železnikar iz Cerkelj na Gorenjskem, rojen 21. 12. 1805.

4 Gabriel Jenny je postal poslanec nemškega parlamenta potem, ko se je mandatu odpovedal Pietro Kandler.

5 Janez Cerer (1789–1849), državni uradnik, po rodu iz Škofje Loke, umrl je v Trstu, kjer je nazadnje služboval.

6 Peter Kozler (1824–1879), pravnik, publicist, avtor prvega zemljevida slovenskega ozemlja.

* * *

Članek *Prihodni sedež krožnega poglavarstva v Istrii* (SI, 4).

* * *

15. januarja 1850 je državna oblast razpustila prostovoljno vojsko barona Jožefa Lazarića Lindarskega (SI, 12). Dopis je podpisal Istrijski.

* * *

Narodne zagonetke istrijske. Objavo je pripravil Jelšanec J. Simčič (JS, 1).

* * *

Članek *Naprava milodarne bire za vboge istrijske kmete* v Jadranskem Slavjanu (JS, 2).

* * *

Dopisnik iz Postojne je omenil, da se je seznanil z Jakobom Volčičem,⁷ kaplanom v Veprincu pod Učko. Volčič zbira "ljudsko blago". Ob tem dopisnik sodi: "Po Liburnii, v kateri biva čez polovico pravih Slovincov, v starih taborih, katerih je dovolj na vse kraje, rastejo in cvetó v skritim cvetlice prijetniga duha in lepega slovenskiga duha, ki bi se dalo lahko v naše slovstvo vpeljati" (NV, 11).

* * *

Zgodnja danica (ZD, 2) prinaša dopis iz Istre, ki ga povzema *Ljubljanski časnik* (LČ, 3).

* * *

Leopold Kančnik⁸ iz Rižane piše, da je težko opredeliti, kateri jezik domačini govorijo: "ena beseda je slovenska, druga pokaženo laška, tako da človek, ki pervikrat tu sem pride, jih ni v stranu razumeti, ako zraven slovenskega tudi laškega jezika ne ume." Šola je v kraju slovenska (NV, 15).

* * *

V letih 1854–1855 je več dopisov o razmerah v Pulju objavil v *Novicah* mornariški častnik Ivan Kuk,⁹ med drugim tudi članek *Istrijani okoli Pole* (NV, 19).

* * *

Članek Janeza Korbana¹⁰ *Klana* (NV, 30) opisuje zgodovino tega kraja.

* * *

Avtor *Potopisa od Tersta do Pazina* (NV, 32; NV, 33; NV, 35) je Franc Vidmar.

* * *

Dopis iz Kastva omenja možnost, da bi se Liburnija pridružila Hrvatski in to možnost pozdravlja, ker bi se osvobodila "mnogih, strašnih, smernih nevarnost, ki nevarnosti je tudi desna stran Učke (to je, srednja in primorska Istra) mnogo let pohlevno prenašala". Če se Liburnija združi s Hrvaško, potem se bo srednja Istra verjetno s Trstom (NV, 43).

* * *

V Istri vladajo obupne narodne razmere (NV, 57), piše dopisnik Š.K. iz Istre. Veliko je poitalijančevanja, v istrsko slovensko vas pride koprski okrajni glavar in govori le italijansko (NV, 59).

* * *

Davorin Trstenjak (D-Tk) je svoj prispevek o zgodovini Istre (SL, 24) namenil slovenskim državnim poslancem.

* * *

Vil. Zupančič je v Slovenskem glasniku (SG, 1) objavil članek *Popotovanje po Istri*.

* * *

Tednik *Domovina*, ki je v Gorici izhajal v letih 1867–1869 je 25. januarja 1867 (D, 1) objavil razglas: "Rojakom v Istri! Nek rodoljub iz Istre žaluje, da nimajo isterski Slovani svojega lista. Potolažite se, prijatelji! 'Domovina' je tudi Vam namenjena, 'D.' [Domovina] bi rada bila glaven, občen organ na Primorskem, toda prvi pogoj temu je, da ima po Istri dovolj čitateljev; če ne, bi njen glas veter razpihal. Prosimo torej obilnih dopisov o isterskih zadevah. Pripravljeni smo 'Dom.' razširiti, če bomo dobivali od vseh strani dopisov. Pa tudi drugim Slovincem noče biti 'Dom.' mačeha. Na noge torej, dragi rojaki! Vredništvo."

* * *

Članek *Dr. Kandler in pa Slovenci* (NV, 65), ki ga je podpisal –v–.

* * *

Dopis iz Istre se zavzema za združitev Istre s Slovenijo (PR, 7). Podobno je govoril dopis iz Istre (PR, 8), da se Istra združi s Kranjsko in drugimi slovenskimi deželami.

* * *

Dopisnik G. Gruštović je v prijateljskem pismu iz Istre pisal o potrebi sestanka slovenskih politikov v Ljubljani. Avstrija mora biti zaradi lastnih koristi pravična do Slovencev (PR, 8).

* * *

Poročanje o težkih razmerah v Istri, slovenski poslanec "naj nas v zadnji borbi ne zapusté" (NV, 71).

* * *

Dopisnik *Iskren* iz Istre (D, 6) piše o jezikovnih razmerah v Istri. Sem prihajajo ljudje, ki govore: "Anin, dulà che la int no sa fa il so kont" (pojdemo tja, kjer ljudje še računati ne znajo), "hoteč pogaziti nas Slovence in računaje več (že), da bo stvar kmalu dokončana; njim je spodletelo, zakaj veliko je duhovnikov v Istriji in zdaj veliko činovnikov, kateri branijo svojo mater – branijo pravičnost, davaje vsakemu svoje."

7 Jakob Volčič (1815–1888) je bil eden najpomembnejših zbiralcev istrske kulturne dediščine. Veliko zbranega gradiva je objavil predvsem v *Novicah* in drugih periodičnih izdajah. Na tem mestu njegovi prispevki niso omenjeni predvsem zato, ker je že bila opisana bibliografija takih objav (Volčič, 1988).

8 Učitelj Leopold Kančnik je služboval skupaj z duhovnikom Matevžem Finkom na šoli v Dekanih (Kramar, 1991).

9 Peter Stres, Publicist Ivan Kuk (1823–1864), v GL, 1.

10 Duhovnik Janez Korban je bil rojen 26. junija 1824 v Vinici (Bela krajina).

Tečaj II. **V Gorici, v petek 23. januarja 1867.** **List 4.**

Vredništvo:
na Travniku št. 277. I. nadstr. (ono skrbi tudi za razpošiljanje lista).
Prejemajo se za plačilo vsakršna oznanila tudi v neslovenskem jeziku.
Plača se za vsako natisno vrsto 3 kr., če se oznanilo samo enkrat natisne, če dvakrat, 8 kr., če trikrat, 10 kr. a. v. —
Povrh tega še vsak krat 50 kr. za štampilj.

DOMOVINA.

L I S T

Izhaja vsak petek.
Naročnina s poštnino vrednaša: za celo leto 2 gold., za pol leta 1 gold.
Naročilna pisma in reklamacije naj se pošiljajo vredništvu.
Posamni listi se prodajajo v Gorici pri bukvarji g. Soharji na Travniku po 4 solde.

posebno za primorsko-deželne, pa tudi sploh slovenske zadeve.

Čč. bravcem na znanje!

Od več strani se nam je svetovalo, naj bi „Domovina“, namesti ob sabotah, raji o petkih izhajala da naročnikom do nedelje gotovo v roke pride. Sprevideli smo, da bo res tako bolje, kajti kmet časnika ne bere, če ga v nedeljo ne bere. Zato smo že ta list v petek izdali. — Razpošiljanje je že vredjeno; ako torej kateri naročnik lista redno ne dobi, naj počaka še par dni, naj še enkrat na pošti praša, in če lista še ni, naj se v nezapočatenem pismu pri vredništvu pritoži in izostalega lista tirja. Za tako odprto pismo ni treba nič plačati (nič marke na-nje prilepiti), samo naj se zapiše od zunaj pod adreso: „reklamacija“.

Rojakom v Istri!

Nek rodoljub iz Istre žaluje, da nimajo tudi isterki Slovani svojega lista. Potolazite se, prijatel! „Domovina“ je tudi Vam namenjena, „D.“ bi rada bila glaven, občen organ na Primorskem, toda prvi pogoj temu je, da ima po Istri dovolj čitateljev; če ne, bi njen glas veter razpihal. Prosimo torej obilnih dopisov o isterskih zadevah. Pripravljeni smo, „Dom.“ razširiti, če bomo dobivali od vseh strani dopisov. Pa tudi drugim Slovincem noče biti „Dom.“ mačeha. Na noge torej, dragi rojaki!

Vredništvo.

DEŽELNI ZBOR GORIŠKI.
(Posnetek iz IX. seje poslednje sejne dobe,
20. decembra 1866.)

Prvi prosi za besedo poslanec *Winkler* ter govori tako-le:
Jez se ne morem zediniti s predlogom odsekovim, kajti zdi se mi, da je, dokler mu je beseda in sostava (nella forma, in cui fu fatta) taka, v kakoršni nam ga odsek podaja interesom (pridu) slovenske narodnosti

Sl. 1: Poziv Istranom (D, 1).

Fig. 1: Appeal to the Istrians (D, 1).

Članek *Glas isterskih bratov*, avtor J.L...č (NV, 72). Vzrok vseh slabosti v Istri je šola, po večini je italijanska. "Narodni duh" je iskra pod pepelom: "Primate na, mili bratje! Po jeziku i krvi smo vaši bratje, primate na i prožite nam desnico bratovsko po dežečnih zborskih."

Članek (avtor -k) *Kako je v Istri?* (NV, 84) prinaša statistiko prebivalstva: v Istri je 20 dekanij, v njih živi 161.721 Slovanov in 64.148 Italijanov.

Članek *Istra* (SN, 4).

V Istri živi 160.000 Slovanov. Duhovščina je razen izjem pri narodnem delu mlačna. Slovani v Istri nimajo voditeljev (SN, 18).

Podgrad se mora odcepiti od Istre in se priključiti Goriško-Gradiški ali pa Kranjski. Dopisnik toži zaradi visokih davkov in plačevanja colnine za blago, ki prihaja iz Istre ali pa iz Trsta (SN, 20).

Članek *Na Mune!* (SL, 28).

O razmerah v Istri (NV, 104; NV, 105).

O Istri govori tudi članek *Isterske razmere* (S, 16), prav tako dopis v *Edinosti* (ED, 10).

Članek *Istra* (ED, 12): "Kakor bolniku siromaku, kterege življenje je bilo polno trpenja i težav, zdravnik stopram takrat misli na zdravlilo, ko mu slabosti uže sape

zapirajo – enako se godi tebi, siromašna dežela Istra. Stopram ko so popolnoma usahnoli studenci tvojega blagostanja, ko ti lakote blede zarujavelo lice in so ti ptujci ali poptujčeni domačini izpili zadno srago krvi: sedaj stopram prihaja vlade in usmiljenih bratov pomoč. De bi vsaj zdatna bila!"

ŠOLSTVO

Tržaško-koprska cerkvena oblast je poslala v Istro knjige za marljive učence (NV, 10).

Dopisnik Stranski iz Istre (LČ, 2) poroča, da so Koprčani, "samo Lahoni", zbrali 60.000 goldinarjev za italijansko gimnazijo, morda in največ tudi za to, da bi zatirali istrske Slovane. Zato predlaga izobraževanje mladih ljudi za poklic učitelja.

V Klani je bila ob koncu šolskega leta 6. septembra 1855 prireditiv. Prireditvi sta prisostvovala šolski nadzornik in okrajni glavar iz Voloskega. Za uspešno delo šole ima zasluge župnik Klement Marotti in kaplan, katehet in učitelj Janez Korban, ki uči že pet let. Otroci so peli pesmi tudi v hrvaškem/ilirskem jeziku. 26. julija je prišel birmat tržaško-koprski škof Jernej Legat. Bil je navzoč tudi pri izpraševanju šolarjev. Osmim učencem je podaril molitvenik Jurija Dobrile (NV, 20).

V Novakih pri Pazinu uči že tri leta kaplan Miha Zupančič, zaslužen za ustanovitev domače šole. V novem šolskem letu je bilo 105 učencev. Med njimi je 60 učencev obiskovalo šolo zjutraj, 40 pa popoldne. V prvih dveh razredih so se učili v hrvaškem in italijanskem jeziku, v tretjem tudi v nemškem (NV, 21).

V Pazinu ("*Mesto je majhno in nima samo na sebi nobene posebne imenitnosti, in razun kazine in drevo-reda ob reški cesti ni tukaj nič, kar bi razveseljevalo praznuvajočo gospo.*") je nižja gimnazija. Za razvoj šolstva v kraju so zaslužni frančiškani. Težave pri pouku nastajajo zaradi nizke omike ljudi, revščine in ker se morajo učenci v šoli učiti tri jezike. Dopis v *Novicah* (NV, 22) je podpisan z inicialkama F.C.¹¹

Jakob Sajovec¹² iz Beršec poroča o gospodarskih problemih, pohvali narodno delovanje škofa Juraja Dobrile. (NV, 41). Sajovec je verjetno tudi avtor dopisov iz Istre, podpisanih S-c, ki so pred tem izhajali v *Novicah* (NV, 23; NV, 24; NV, 25).

Srečan Pirc¹³ poroča iz Jelšan, da se v šoli vse uči v slovenskem jeziku (NV, 62).

Na koprski gimnaziji so slovenščino učili neobvezno. Narodna mržnja med dijaki pa izginja, hvala za to gre ravnatelju Ivanu Lozaru (NV, 63).

Na koprski gimnaziji je bilo ob koncu šolskega leta 1864–1865 v celoti 171 dijakov: 130 Istranov, 18 kvarnerskih otočanov, 6 Tržačanov, 4 Furlanov, 6 Ilirov (4 istrski in 2 kvarnerska) in 1 Benečan. "Scuola d'idiomi slavi" je bila obvezna za Slovane in neobvezna za Italijane. Učitelj slovanskih jezikov je bil Franjo Ravnik (ZD, 8).

V Dolini je bil 17. julija 1866 sestanek učiteljev, ki ga je s slovensko napisanim besedilom sklical tamkajšnji dekan Jurij Jan. "Bog nam živi in ohrani našega vrlega dekana, trdnega Slovana!" (SL, 11).

Dopisnik iz Brezovice je pisal o slabem družbenem stanju učiteljev (SL, 20).

O novem šolskem poslopju v Pazinu (SL, 26). Na pazinski normalki je v 1. in 2. razredu italijanščina učni jezik, v 3. in 4. razredu pa italijanščina in nemščina. Slovensko razume osemdeset odstotkov učencev (SL, 27).

Članek o šolstvu v Istri (PR, 4; PR, 5). V Dolini je slovenska šola (PR, 6).

Istrski Italijani so napisali prošnjo, da se nemška gimnazija v Pazinu preoblikuje v italijansko. Luka Svetec je v državnem zboru govoril v prid istrskih Slovanov. Naj se podpisujejo peticije, da je v istrskih gimnazijah slovenski jezik enakopraven italijanskemu. V ta namen naj posebej delujejo Slovenci iz koprskega okraja in Liburnije (NV, 66). O prošnji za italijansko gimnazijo tudi *Novice*; tudi proti Svetcu pišejo Italijani peticijo (NV, 67). Iz koprskega okraja so poslali 12 prošenj slovenskim poslancem na Dunaju za uvajanje pouka slovenskega jezika v istrskih gimnazijah. O tem je razpravljal tudi državni zbor in priporočil ministrstvu, "da se na-nje ozira" (NV, 69).

Osnovne šole v Istri imajo novega nadzornika Mihovila Klariča. Službe pa ne bo prevzel. Njegovi pomočniki so v Koprju Babuder in Favento, v Rovinju

11 Z inicialkama se je podpisoval pesnik, prevajalec in publicist France Cegnar (1826–1892), ki je v letih 1856–1859 služboval v Pazinu pri telegrafskem uradu.

12 Duhovnik Jakob Sajovec (tudi Sajovic) je bil rojen 28. julija 1823 v Cerkljah.

13 Tudi Feliks Pirc, učitelj v Jelšanah, tajnik čitalnice, je deloval v kraju vse do leta 1871, ko je šel na drugo delovno mesto (JE, 1).

Niederkorn in na Lošinju Nator. "Lošinj je pravo gnjezdo odpadnikov" (NV, 73).

Po odhodu istrskega šolskega nadzornika E. Gnada (NV, 87) ni znano, kdo ga bo nasledil. Govori se, da bo to Coglijevina, bivši urednik *L' Osservatore Triestino*, ki ga je tržaški Lloyd razrešil. Nekateri govore o Antonu Klodiču (NV, 88). Nadzornik je postal Anton Klodič, ki je v Istro odšel s službovanja v Gorici (NV, 89).

Italijanski kmetijski šoli v Pazinu je nasprotoval deželni poslanec Fran Marot, ker v Istri živi 175.000 Slovanov in 80.000 do 86.000 Italijanov (NV, 94).

.Prošnja za ustanovitev šole v Klancu je naletela na velike težave, ker je bila napisana v slovenščini (SN, 12).

Na koprskem učiteljišču je 113 gojencev, in sicer 45 Slovencev, 2 Hrvata in 2 Ilirca, vsi drugi so Italijani. Slovenski učitelji so Štefan Križnič, Karel Švab, Jožef Kristan in Benedikt Poniž (S, 3).

V občinah Dolina in Rižana so brez šole sledeče vasi: Predloka, Sv. Anton, Boršt, Šmarje, Boljunec, Klanec, Podgorje (SL, 30).

O koprskem učiteljišču dopis iz Kopra (ED, 2).

Slušatelji pripravnice koprskega učiteljišča sporočajo, da "pregnanci smo v tujem Koprju"; to mesto je popolnoma italijansko (S, 4). Podobno tudi dopis v *Soči* (S, 5).

Učiteljem in duhovščini v Istri je namenjeno priporočilo za neumorno delovanje, saj "so oni prvi poklicani za blagost naroda delati in za narodni obstanek" (SN, 24).

Istrskim Italijanom učiteljišče v Koprju ni po volji, ker da je preveč nemško. O tem je razpravljala tudi istrski deželni zbor (S, 6; S, 7). O problemu govorita tudi članka *Primorsko učiteljišče* (S, 8; S, 9).

V Istri šole niso osnovane na narodni podlagi. Menda je Istra edina dežela v Cislahtaniji, v kateri so slovanski otroci prisiljeni obiskovati tujo šolo. "V devetnajstem, tako imenovanem razsvitljenem veku, ko je narodnostno vprašanje in omika ljudstev na narodni podlagi na dnevnem redu, bil bi to ironično bi ne bil žalostna resnica!" (NV, 102).

Koprski učiteljiščniki so imeli besedo v rojanski čitalnici (S, 11).

O šolstvu v Istri piše dopis iz srednje Istre (ED, 13) pa tudi *Edinost* (ED, 17; ED, 18).

Članek *Hrvatske šole v Istri* (ED, 14; ED, 15; ED, 16).

KOPER

V Koprju sta narodnosti tako razdraženi, da ne moreta več pod isto streho živeti. Italijani pravijo: "Res je, da je ljudstvo v Istri večidel slavjansko, pa vendar je cela Istria laška ..." (SI, 7).

Tržaško-koprski škof Jernej Legat je v eni od koprskih podružnih cerkva "po slovensko pridigati zaukazal" (ZD, 1).

Dopis iz Kopra, "iz tukajšnjega Laškiga" (NV, 12), omenja nespoštovanje slovenščine. Zbuditi bi se morali župani. "Prosimo župani! Svoje duhovne, ki so vsi goreči Slovenci, da vam vaše pogreške popravijo, kakor neutrudljivi farman z Otoškiga dvora¹⁴ z velikim veseljem že davnej dela."

V Koprju se sliši tudi slovensko govoriti, mesto je nekak Trst v malem. Tudi pri sodnji se zadeve rešujejo v slovenskem jeziku. Tudi v cerkvi sv. Križa so že dve leti vsako nedeljo in praznik pridige in petje v slovenskem jeziku. Avtor dopisa je Josip Godina Verdelski¹⁵ (NV, 17).

Josip Godina je poročal (NV, 18), da je Franjo Kurelac, profesor z Reke, ob obisku na koprski gimnaziji omenil potrebo učenja slovenske slovnice. Zato so ga nekateri označili za panslavista.

Dopisnik K. "od Primorja" piše, kako Brežani čakajo, da bo tudi za njih veljal cesarski patent od 20. oktobra 1860, "da bo enkrat njihove ostudne zveze z italijanskim Koprjem konec". (NV, 44).

Kraji Dolina, Boljunec, Boršt, Ricmanje in Klanec so pod italijanskim jarmom, ki ima svoj sedež v Koprju. "Dober je naš kruh, naj bo tako dober tudi naš jezik!" (SL, 9).

14 Corte d'Isola. V Kortah, kasneje Dvorih, je bil takrat župnik in učitelj Jožef Pavšič (rojen 2. marca 1809 v Šmihelu?).

15 Josip Godina Verdelski (1808–1884), publicist in urednik. Med letoma 1853–1858 je služboval v Koprju kot finančni uradnik.

* * *

V Kopru še vedno pisarijo le v italijanščini (SL, 17). Koper je italijansko mesto, "ker obče znano je, da tukaj samo Talijani bivajo" (SPRIM, 1).

"Koprci le preradi svoje oči onkraj morja obračajo, dostikrat Lahoni rogovilijo proti naši vladi." (Prav tam).

* * *

Koper je ognjišče italijanske kulture v Istri (NV, 68).

* * *

Okrajni glavar v Kopru Codermaz, po rodu iz Brd, uraduje v italijanščini (SN, 3).

OBČINE

V Jelšanah so hoteli izvoliti za župana nekega Italijana, ki je šele eno leto bival v občini. Volitve bodo ponovljene (NV, 49).

* * *

V istrski deželni zbor je bil znova izvoljen Jože Samsa. Dolinska občina ga je izvolila za svojega častnega "srenčana". Zato njegove izvolitve ne bo mogoče ovreči (NV, 54). Kasnejša vest (NV, 55) govori, da je Samsa za častnega občana izvolila občina Materija in ne Dolina.

* * *

Andrej Marotti, kastavski župan, je 20 januarja 1863 poslal pismo z narodnoobrambno vsebino istrskim slo-

vanskim občinam, potem ko deželni zbor v Poreču ni sprejel predloga Jurija Dobrile, da bi gradivo zbora objavili v slovenskem jeziku (NV, 61).

* * *

Za župana materijske nadžupanije je bil 14. januarja 1867 izvoljen trgovec Gašpar Kastelic. Dopisnik *Berkin* še upa, da se bo novoizvoljeni istrski deželni zbor "bolj zavedal svojih dolžnosti do ogromne večine istrskih prebivavcev – Slovanov" (D, 2). O Gašperju Kastelicu tudi *Novice* (NV, 70; NV, 79; NV, 81; NV, 82), *Slovenski narod* (SN, 26) in *Edinost* (ED, 18). O delovanju občine v Materiji več dopisov v *Edinosti* (ED, 1; ED, 2; ED, 3).

* * *

Med 21 županijami, ki pripadajo koprskemu okraju, je 19 popolnoma slovenskih, pa tudi v občinah Koper in Milje živi veliko Slovencev (PR, 8). Podobno tudi G. Gruštovič v svojem drugem pismu iz Istre (PR, 9).

* * *

V Kastvu za župana ponovno izvoljen Anton Rubeša (PR, 10).

* * *

V Dolini želijo, da bi županijo sestavljalo 12 krajev (Draga, Mihelje, Neserc, Gročana, Vrhpolje, Klanec, Beka, Ocizla, Petrinje, Prešnica, Črnotiče, Podgorje) z 2.688 prebivalci. Želijo se odcepiti od Kopra in se vključiti v sežanski okraj (SN, 22).

Iz materijske nadžupanije na Primorskem. 2. febr.— Tudi nas Brkine veselijo nove volitve v deželne zборе posebno zato, ker nas ubožtvo tlačí in ker od novih zborov pričakujemo, da si bodo prizadevali, da se nam bremena prevelikih davkov zljajšajo, in ker želimo, da bi nam sploh žarek boljše dobe prisijal; posebno pa nadjamo se, da se bode naš *isterski zbor* kaj bolj zavedal svojih dolžnosti do ogromne večine isterskih prebivavcev — do *Slovanov*. — Zakaj bi ravno mi, Istrijani, na vse večne čase pastorki bili v veliki družini slovanski?! Delajte, delajte zbori! dokler je čas, da ne bo prepozno. — 14. januarja smo imeli srenjsko volitev (?); izvolili smo (za *koga? Vr.*) pravega rodoljuba naše okolice materijske, nadžupana, gosp. *Gašparja Kastelic-a*, trgoveca, kteremu bodi čast in slava! Da bi nam kaj bolje bilo! *)

Berkin.

Sl. 2: O delovanju občine Materija (D, 2).

Fig. 2: On the operation of the Municipality of Materija (D, 2).

* * *

Župan Romuald Župančič v Materiji je na seji občinskega sveta 18. januarja 1873 govoril slovensko (SN, 17). Župan uraduje slovensko, ustanovil je enorazrednico. Za Brezovico, ki je bila dve leti in pol brez šolskega pouka, je dobil učitelja. V slovenskem jeziku bi moralo uradovati tudi županstvo v Podgradu, sicer pa pisec dopisa pohvali župana Šabca (SN, 23).

* * *

Pohvala županu v Podgradu Francu Šabcu v dopisu "Iz Hrušice v Istriji". Pohvaljen je tudi zaradi uradovanja v jezikih, ki se govore v Istri, okrajni glavar v Voloskem Anton Fegec (NV, 99).

* * *

Tržaška *Edinost* (št. 13) je grajala bivšega dolinskega župana Lovriho. *Novice* (NV, 109) so ga vzele v bran.

CERKEV

Za zasluge v letu 1848 je prejel odlikovanje duhovnik v Šmarjah/Monte¹⁶ Andrej Ulčnik (LČ, 1).

* * *

Dopis najverjetneje iz Pazina: "Kjer so Slavjani, je še vere in pobožnosti, ali kjer so Taliani prevladali, je enega in drugega malo; hodijo v Italijo, in kar je drugega, tamo puste, a zlega pak domu perneso. – Po našim dekanatu katoliškem se še slovinski maše bere, ali drugače je duh jako talianski" (ZD, 3).

* * *

O smrti Andreja Ulčnika (rojen 29. novembra 1802, posvečen 22. avgusta 1830), duhovnika v Šmarjah pri Kopru. Leta 1848, ko so se sardinske ladje ozirale proti "slovenskim goricam blizu Kopra" in ko se je vnelo v poitalijančenih istrskih mestih marsikatero ime za sovražnike Avstrije, je vzdignil svoj glas zoper sovražnike in izkazoval zvestobo cesarju in domovini; cesar mu je podelil odlikovanje – križec za zasluge (NV, 36).

* * *

Dopis, ki ga je podpisal F.C.¹⁷ iz Pazina, hvali delo duhovnika Jakoba Volčiča (NV, 38). Dopis piše tudi o gospodarskih razmerah.

* * *

Juraj Dobrila je bil izvoljen za škofa poreško-puljske škofije (NV, 34). 2. maja 1858 je bil ustoličen za poreško-puljskega škofa Juraj Dobrila. (SP, 1). 16. maja 1858 je nastopil svojo dolžnost. Dobrili v čast je dr. Šrot napisal pesem. Tako je pisal v Novicah (NV, 39) dopisnik F. C., France Cegnar, iz Pazina.

* * *

Škof Dobrila je 10. septembra 1858 birmal v Plominu. Povsod in kadarkoli je pokazal, da ljubi materni

jezik in "da so ona svitla zvezda, ki ima nivi razsvetljiti vso Njih škofijo s pravimi žarki milosti, pravice in gorečega duha skerbnege dušnega pastirja" (NV, 41).

* * *

Janez Korban poroča iz Voloskega, da so v Brgudu, v jelšanski dekaniji, blagoslovlili in posvetili novo cerkev (ZD, 4).

* * *

Dopis iz Kastva hvali Jurija Dobrilo, ker je uvedel v cerkev slovanski jezik, ki ga morajo znati vsi duhovniki (NV, 45).

* * *

Duhovnik iz vzhodne Istre je napisal oblasti, ker ni znal nemško, pismo v glagolici (NV, 42).

* * *

Dopis "Zverh Učke" hvali Jurija Dobrilo. Istrani nimajo svojega glasila. Pisec upa, da se bo v Trstu našel kdo, da bo začel izdajati "slovenski časnik", ki bi bil Istranom tisto, kar so *Novice* drugim Slovincem (NV, 46). Podobno pohvalo Dobrili, je zapisal malo pred tem dopisnik iz Kastva (NV, 45).

* * *

Dopisnik iz Istre govori o članku v *Ostdeutsche Post*, posvečenemu Juraju Dobrili. Morda je res prevnet tako glede vere kot narodnosti (N, 3).

* * *

Kaplan v Dekanah/Pasji vasi Marija Sila gre za kaplana in učitelja v Volosko. Od tam pride Anton Aleš za kooperatorja k Sv. Jakobu v Trst. Nadomestil bo Antona Nadraha, ki je šel začasno v pokoj. V Trsti je umrl Lorenc Dornik, bivši duhovnik ljubljanske škofije (SL, 1).

* * *

Umrl je kooperator v Črnem Vrhju/ Brtonigla Janez Korban (SL, 2).

* * *

Kooperator in učitelj Janez Jelenc v Novakih je premeščen v Draguč. Andrej Pahor, kooperator v Buzetu, pride za kooperatorja in učitelja v Novake. Matevž Dekole, kaplan in učitelj v Petroviji, pride za kooperatorja in korvikarja v stolno cerkev sv. Justa v Trstu (SL, 3).

* * *

Juraj Dobrila, ki sodi "med perve naše domorodce", je prejel cesarsko odlikovanje (SL, 5).

* * *

V Kopru se uraduje v italijanščini, piše dopis v *Ilirskem Primorjanu* (IP, 1). Pohvaljen je dolinski dekan Jan, "ki se tako iskreno trudi za dušno in telesno omiko šolske in odrasle mladine, i za vse, kar more pripomoči k blagostanju prostobornega kmeta".

16 Šmarje navajajo tudi kot "Gora pri Kopru".

17 France Cegnar.

* * *

Nekateri duhovniki razlagajo fantom verske nauke v slovenščini, dekletom pa v italijanščini, "da bi le one, ki bodo kdaj matere, potem svoje otroke z laškim mlekom dojile" (SL, 27).

* * *

Dopis iz Istre govori o spremenjenem materialnem položaju duhovnikov potem, ko nimajo več vloge v osnovnošolskem izobraževanju. Zato "naj imajo po svoji želji tudi oni svoj postaven tabor ..." (PR, 11).

* * *

Dopisnik iz Črnega Kala: "Ozrimo se pa nekoliko na sedanje istrsko duhovstvo sploh (nečem trditi, da ni izjemov), primerjajmo ga duhovstvu družih krajev, katero dela vzajemno v duhu devetnajstega stoletja, za svobodo, zavest, in prepričali se bomo, da se tukaj vse narobe ravná, da bo kmalu, rekel bi, prosto ljudstvo moralo duhovstvo iz njegove letargije dramiti ter k skupni narodni delavnosti celò siliti" (PR, 14).

* * *

Dopis iz Črnega Kala govori o potrebi večjega udeleževanja duhovnikov v javnem življenju (PR, 15).

* * *

Članek *Nesrečno stanje slovenskih duhovnikov v Istri* (SN, 13).

* * *

Procesije za rimskega papeža "jetnika" Pija IX. po Istri niso bile tako številne kot na Kranjskem (ZD, 9).

* * *

Članek *Božič pri Brežanih v Istri* (SN, 15).

V starosti 68 let je 12. februarja 1875 umrl tržaško-koprski škof Jernej Legat (NV, 100).

* * *

Dopisnik z Učke pozdravlja novega tržaško-koprškega Juraja Dobrilo. Najverjetneje bo njegov naslednik v Poreču dr. Glavina (NV, 101).

Članek o poreško-puljski škofiji po odhodu Juraja Dobrile (SN, 25).

GOSPODARSTVO

O gospodarskih razmerah v Dolini pri Trstu poroča dopisnik -R- (NV, 14).

* * *

O gospodarskem stanju poroča iz "Viladekani" v Istri Leopold Kančnik (NV, 16).

* * *

Istrani so prosili, da bi se Istra izključila iz carinske zveze, če pa to ni mogoče se nadejajo olajšav (NV, 26).

Ob obisku v Trstu je cesar omenil, da se za obdobje petih let ne bo plačevalo pristojbine za poljske in vrtno pridelke na mitninah v Istri in na Kvarnerskih otokih (NV, 28). Cesar je ob obisku v Trstu tudi odsvetoval, da bi delegacija Istranov odšla na Dunaj z namenom, da poskuša rešiti carinsko vprašanje v Istri (NV, 29).

* * *

V Istro prihajajo na občasno delo obrtniki iz Karnije – Karnijeli. Bili so nekdanj v Istri poznani kot "pijavke" (NV, 27).

* * *

O gospodarskih problemih Istre pišejo dopisnik Franče Cegnar iz Pazina (NV, 37), dopisnik B. iz Kopra (NV, 40), dopisnik V. F. iz Buj (NV, 31).

* * *

Urban Golmajer¹⁸ iz Bršca piše in polemizira o sajenju drevesa ajlant (UG, 1; UG, 2). Oglašal se je tudi kasneje predvsem v zvezi z gospodarskimi vprašanji (NV, 101).

* * *

O gospodarskem stanju, šolstvu in drugem pišejo dopisnik P. J. iz Žminja (SL, 6; SL, 7), dopisnik iz Moščenice (SL, 8), dopisnik J. L. (Jaka) iz kraja Topolovac, ki obsega šest vasi: Žrovac, Belvedur, Topolovac, Hrvoji, Kučjibreg in Dugo brdo; kaplan pa je Andrej Lavriha/Lovriha (SL, 10; SL, 16).

* * *

Dopis iz Podgrada sporoča, da delitev zemljišč ne koristi in da ustvarja še večjo revščino. V zvezi z eksekucijami naj pomaga deželna vlada revežem (IP, 1).

* * *

V Boljunec prihaja le malo slovenskega tiska. Kmetje prejema obvestila o plačilu davkov v italijanskem jeziku (SL, 12).

* * *

Dopis z Brega piše, "da se tudi pri nas čedalje bolj slovenska zavest zbuja in da imamo nade, da bo vedno bolje" (SL, 15).

* * *

Tržaški namestnik grof Stadion je imel velike zasluge za razvoj Istre (IP, 2).

* * *

O drevesnici pri Serminu (PR, 13).

* * *

Po Vaterlandu (15. oktober 1879) povzeto negotovanja zaradi visokih carin, ki otežujejo prodajo domačih kmetijskih pridelkov, in upanje, da bo Istra "skoro sprejeta v občno avstrijsko colno zvezo" (S, 17).

18 Duhovnik in kmetijski prosvetitelj Urban Golmajer (1820–1905) je bil rojen v Žirovnici na Gorenjskem, umrl je v Tomaju.

NARODNA PREBUJA

Jakob Sajovec iz Brseča sestavlja slovnico vlaškega jezika (NV, 13).

* * *

V Boljuncu so ustanovili šolo. V Dolini prejemajo naročniki: 3 izvode Slovenca, 2 Zgodnje danice, 2 Novic, 1 Slovenskega glasnika, 10 Tržaškega ljudomila in 6 Ilirskega Primorjana; Mohorjeva družba ima 6 članov (SL, 10).

* * *

Kadar zaprosijo v Dekanah za ples, morajo dati zagotovilo, da ne bodo visele slovenske zastave (SN, 19).

* * *

Dopis iz Istre govori o kmetu, ki uradniku na v slovenskem jeziku postavljeno vprašanje ni želel odgovoriti v slovenščini, marveč v italijanščini (SL, 4).

* * *

Dopisnik z Brega piše, da se obvestila slovenskim kmetom dostavljajo v italijanskem jeziku (SL, 22).

* * *

Dopis iz Doline se vprašuje, kdaj bodo Slovenci dočakali narodno enakopravnost, uradovanje je še vse v italijanskem jeziku (SL, 25).

* * *

Šola v Brezovici prejema "za nedeljsko mladino" tržaški slovenski list Primorec (PR, 2).

* * *

Franjo Ravnik je s pomočjo reškega in tržaškega škofa izdal "narodni koledarček". Pripravljaj tudi koledarček za naslednje leto in vabil k naročanju, a sta se javila le dva goriška bogoslovca in poreški škof. Koledarček bo zato prenehal: "Al vekanje po novinah nas ne bo spravilo naprej, ne bode nikdar probudilo našega naroda" (NV, 74). Vendar je pobuda za izdajo drugega letnika Istrana ostala živa in naročila je sprejemal Franjo Ravnik v Kopru (NV, 76).

* * *

Dopis iz Istre obžaluje, da se še ni ustanovilo politično društvo. Pisec je pričakoval, da nam bodo slovenski rodoljubi v Trstu "kaj takega za nas na noge postavili, da bi potem skupno za Istro in tržaško okolico delovali". O tem so se menili v čitalnici v Dekanah, a da bi društvo ustanovili pred deželnimi volitvami, ni bilo več časa, a dopis iz Istre obžaluje, "v kratkem bomo sami osnovali društvo za brambo narodnih pravic". Zavzema se za deželnozborsko kandidaturo Franja Ravnika in Jurija Jana (SN, 7).

* * *

Graja dekanskega župana Cepka, "ki ste na Čubejskem taboru tretjo točko zagovarjali in obljubili, da kadar župan postanete, bodte izključivo v domačem slo-

venskem jeziku uradovali; je li to vaše ponašanje slovensko uradovanje?" (SN, 16). Župan Cepek je v pogovoru z dopisnikom iz Kubeda (NV, 101) dejal, da občina ne uraduje v slovenskem jeziku zato, ker ima tajnika, ki tega jezika ne pozna.

ČITALNICE

Dopis iz Istre (avtor G. G.) o pripravah za ustanovitev "narodnega društva" v koprskem okraju (PR, 1). Isti dopisnik je popisal bésedo v Dolini 24. februarja 1867 (PR, 2).

* * *

27. februarja 1867 je imela prvo bésedo čitalnica v Kastvu. Gostje na otvoritvi so prišli iz Liburnije, Jelšan, Reke. Govoril je Ernest Jelušič. Časopisna vest¹⁹ je zaželela, "naj bi si tudi drugod po Istri čitalnice osnovali in tako lažkim kazinam v okoliših prišli, ter pokazali, da po Istri ne živé samo Lah, ampak tudi Slovenci in drugi Slovani" (SL, 25). Odbor kastavske čitalnice sporoča (19. julij 1867), da so njeni častni člani postali dr. Jernej Legat, dr. Juraj Dobrila, dr. Jernej Legat in dr. Lovro Toma (D, 4).

* * *

O bésedi čitalnice v Jelšanah (NV, 64). Juraj Strossmajer je postal častni član čitalnice v Kastvu (Prav tam). Čitalnico je obdaroval (PR, 4). Poleg Strossmajerja so bili častni člani čitalnice v Kastvu še Jernej Legat, Janez Bleiweis in Lovro Toman (PR, 3).

* * *

"Narodno čitalnico" so 31. oktobra 1869 odprli v Pulju (JZ, 1).

* * *

24. novembra 1869 se bo odprla čitalnica v Dekanah (JZ, 1).

* * *

Dopis "Iz Materije na Goriškem" (NV, 78). V kraju pripravljajo čitalnico. Sledila je objava povabila na posvet o pravih čitalnic v Materiji (NV, 81). Pravila so bila poslana v potrditev namestništvu v Trstu (NV, 82). Vlada v Trstu je 1. aprila 1870 (sklep št. 2699) pravila potrdila (NV, 83). Minila so tri leta, odkar so bila potrjena pravila čitalnice v Materiji, vendar čitalnica ne deluje, ker ni sloge (NV, 83).

* * *

V Dekanah deluje čitalnica, po smrti župana Košanca jo vodi učitelj Benko. Čitalnica ima pevski zbor in bo imela na belo nedeljo bésedo (SN, 2). Na bésedi v Dekanah so nastopili tudi pevci iz Boljunca. Ko so jih naslednji dan pospremili domov, so spotoma obiskali še Čežarje in Pobeg. Zatem je dobil župan v Dekanah pismo koprškega glavarja Codermaza, češ da so na dekanski prireditvi zabavljali nad oblastjo ter nad ita-

19 Njen avtor je A.(nton) R(ubeša).

V Kastvu (v Istri) 19. julija 1867. — Pri vsem tem, ako ravno naša mlada narodna čitalnica obstoji še le malo mesecev, more se ponašati s tim, da šteje mej svoje člane sledeče slavne rodoljubne gospode: D.r Jerneja Legata škofa Trstjanskega, dr. Jurja Dobrila-o škofa Porečkega, dr. Janeza Bleiweis-a, dr. Lovreta Tomana, ki so jo počastili blagovolivši sprejeti njihovo imenovanje za častne člane. Zahvaljujemo se tedaj imenovanim visokim gospodom, da so blagovoljno stopili v naše društvo, ter s tim pokazali, kako jim je drago naše lepo Primorje, i kako želé, da bi se meju nami zbudila prava čut in živa ljubezen do naroda in njegove narodnosti slovanske, da ne bi se ptuj duh vrival črez morje v naš narod na škodo Avstriji.

Odbor čitalničin.

Sl. 3: Delovanje čitalnice v Kastvu (D, 4).

Fig. 3: Operation of the Kastav Reading Society (D, 4).

lijansko in nemško narodnostjo. Zato je glavar poslal v Dekane stražnike, ki so vas obiskovali osem dni zaporedoma. Dekančane naj bi pri glavarju obtožil njegov sluga. Bésedo so ponovili v Čežarjih 8. maja 1870. Častni član čitalnice v Dekanah je postal Franjo Ravnik (SN, 5).

V Boljuncu se bo čitalnica odprla 1. maja 1870 (NV, 83; SN, 2). Na praznik sv. Jožefa je bila v Ricmanjih veselica, z "narodnim petjem" so nastopili pevci iz Boljunca (JZ, 2).

V Pulju ustanovljeno slovansko društvo Čtemarska beseda (S, 15).

O občnem zboru čitalnice v Koprju 6. decembra 1879 (ED, 11)

Ustanovitev čitalnice v Dolini (ED, 7; ED, 8). Dopis iz koprškega okraja piše, da so ob mrtvilu v tem okraju dve častni izjemi, in sicer Dolina, "ki se v zadnjem času v narodnem oziru posebno odlikuje – in Kubedski tabor, ki je pa ostal skoraj brez dobrodejnega vpliva" (prav tam). V letu 1878 je bila v Dolini proslava cesarjevega rojstnega dne (ED, 4), prav tako tudi v letu 1879 (ED, 9).

V Brezovici so ustanovili čitalnico, ustanoviti jo nameravajo tudi v Črnem Kalu in v Šmarjah (S, 20).

TABORI

Dopis iz Breze pri Kastvu govori o krivicah, ki se gode Slovanom v Istri, "je pro nas ustavoljubje nemo-

goče, bomo tudi na taborih oz Dalmacije in Istre neomamljivo tirjali, kar nam po S. 19. pristuje" (PR, 16).

V Kastvu je bil ustanovljen odbor za pripravo tabora med Kastvom, Jelšanami in Podgradom (SPRIM, 2). Tabor v Istri na reški cesti med Dolino in Kastvom je predlagal dopisnik iz Istre (PR, 12). Podobno tudi dopisnik iz Črnega Kala (PR, 14). Dopisnik v *Novicah* (NV, 77) poroča, da so Kastavci že pred petnajstimi meseci obljubili prireditev tabora. V zagrebškem *Zatočniku* je tudi pisalo, da bo z novim letom pričel izhajati list *Isterska straža*: "... al tabor je menda bil le natihoma, in ne bi nam drago bilo, da bo tudi 'straža' natihoma izhajala". (Novice, prav tam). O taboru v Kastvu in o novem listu za kmete *Istarska straža* piše tudi *Slovenski narod* (SN, 1). Kastavci, župan Rubeša, so sicer za tabor, a so župani Voloskega, Lovrana, Veprinca, Moščenic, Bršeca, Jelšan in Podgrada mlačni.

Kubedski tabor. V Istri bodo pripravili tabor po deželnozborskih volitvah (NV, 86). Razočaranje nad volilnimi rezultati v istrski deželni zbor je pospešilo organizacijo tabora v Kubedu. Predlagal ga je dolinski župan Lovriha, in sicer za Slovence iz koprškega in za Hrvate iz buzetskega sodnega okraja (SN, 8). Po *Slovenskem narodu* in *Novicah* je *Naša sloga* priobčila 1. avgusta 1870 vest o o taboru pri Kubedu (Barbalič, 1952). Anekdoto, povezano s taborom, je objavil A. L. iz Topolovca (NV, 87).

Tabor v Kastvu. Napoved tabora (SN, 9; SN, 10; NV, 90; PR, 17; vabilo objavljeno v Strčić, 1971, 26–27;

Strčić, 1989, 146–148). Odbornika kastavskega tabora za Goriško sta bila dr. Karel Lavrič in Viktor Dolenc (S, 1). Tabor je odobren (NV, 91; objavljeno v Strčić, 1971, 41; Strčić, 1989, 156). O poteku tabora (S, 2; NV, 92; SN, 11; objavljeno v Strčić, 1971, 59; Strčić, 1989, 175).

Prvi hrvaški tabor bo pri Reki, njegov organizator je Niko Polič, lastnik lista *Primorac* (ST, 1).

O taboru v Brezovici 3. junija 1883 (S, 21; S, 22).

O taboru v Dolini (S, 12; S, 13; S, 14; NV, 106; NV, 107; ED, 5; ED, 6).

Rodoljubi iz srednje in spodnje Istre želijo v spominu na tabor v Dolini prirediti tabor v kraju Cerovlje (NV, 108).

VOLITVE

Josip Samsa iz Kozine, izvoljen v istrski deželni zbor, se je zaradi polemike, češ da more biti deželni poslanec, ker biva v deželi Goriško-Gradiški, odpovedal poslanski časti: "Jaz sem tedaj prepričan, da vsa prizadeva slovenskih poslancev, katerih je med izbranci v Istri grozno malo, za slovenski narod vnetih, ne bode pomagal, prav Slovanom v deželnem zboru privojskovati in večino laške stranke premagati." Upa, da se bodo stvari uredile z ustreznimi zakoni (NV, 48). Ob izvolitvi so *Novice* (NV, 47) objavile pesem Franceta Cegnarja v čast Samsi.

Ob ponovnih volitvah v istrski deželni zbor je *Zgodnja danica* (ZD, 6) opozarjala: "Zato pa, dragi slovanski bratje! Preden volitve začnete, prosite boga, da bi vas razsvetlil, de bi za poslance može po njegovi volji in pa po svoji potrebi volili, zakaj brez Boga bi bilo vse vaše prizadevanje zastonjsko in prazno, ali kratko rečeno, vi bi spet, ko pri vaši zadnji nesrečni volitvi, samo le – babilonski turn – zidali."

O ponovnih volitvah v istrski deželni zbor in kandidatih pišejo polemično *Novice* (NV, 51; NV, 52; NV, 53). Samsa je bil ponovno izvoljen, za častnega "srenjčana" ga je izvolila občina Dolina (NV, 54), kar pa ni bilo res, ker ga je za častnega občana izvolila občina Materija (NV, 55). Poslanskemu mandatu se je odpovedal (NV, 59).

O deželnozborskih volitvah leta 1867. Le malo je upanja, da bi dobili na prihodnjih volitvah kaj več poslancev v deželnem zboru (SL, 21). "V Istri ni bilo slovenskega duha o volitvah poslancev. Kar so drugi želeli in odredili, v to je plahi slovanski volivec potrdili. Kastavci, Vološčaki, Lovranci, Moščeničani so s Pazinci v Pazinu (31/1) volili, in tri dni zgubili. Vsi so volili odvetnika dr. Petris-a, koji nima druge prednosti, da je kon-

servativen Lah... Pa naj bo, kar je, samo to je želja pravega narodnjaka, da bi se tukaj vendar enkrat ljudje zavedeli svoje narodnosti, potle ne bo treba isterskim Slovanom povodcev" (D, 3). V Pazinu je zmagala vladna stran (SL, 22), v kmečki kuriji sodinih okrajev Koper in Piran sta bila izvoljena Slovana, kot piše *Primorec* (PR, 7), Sardoč/SArdotsch in Lion; to vest povzema *Slovenec* (SL, 23). Niso bili izvoljeni tisti, ki bi jim bilo mar za slovanstvo. Poreškemu zboru priporoča obravnavo gospodarskih problemov, ki so važnejši od vprašanja italijanske univerze ali pa rimskih napisov dr. Kandlerja (PR, 1).

4. septembra 1869 bodo nadomestne volitve za istrski deželni zbor po odstopu deželnega poslanca H. Clesiusa. Volilci iz Jelšan, Podgrada in Kastva se volitev ne bodo udeležili, ker so na taboru na Kalcu dali deželnemu zboru nezaupnico (NV, 75).

Deželnozborske volitve 1870. Dopis iz Istre omenja poslanske kandidate, in sicer za koprski okraj Franja Ravnika, za Liburnijo pa Toneta Rubešo, župana v Kastvu, Urbana Golmajerja, župnika v Brseču, in Franca Marota, posestnika v Spinčičih (NV, 85). Podobno tudi dopis v *Slovenskem narodu* (SN, 6). Pred volitvami leta 1870 je bila izvedena reforma deželnega volilnega zakona, ki naj bi zagotovila volilni uspeh Italijanom. Posledica je bila, da nista bila v sodnih okrajih Koper, Piran in Buzet izvoljena Franjo Ravnik in Jurij Jan, ki sta jih premagala A. Clarici in I. Grubissa/ Grubiša (SN, 8).

Državnozborske volitve 1873. V predvolilnem času Istra spi: "Kje so zdaj rodoljubi Kubedskega in Kastavskega tabota, ki so navdušeno prisegli, vse žrtvovati za potlačeni svoj narod?" (NV, 95). Istranom se je ponujal dr. Josip Vošnjak, ki ga pa *Naša sloga* ni sprejela. Njen kandidat bo za zahodno Istro Juraj Dobrila, v vzhodni Istri pa bo kandidiral dr. Ferretich, ki je bolj malo Slovan. Kandidirati bi moral Franjo Ravnik, a ga niso sprejeli Hrvati (NV, 96). 9. oktobra 1870 je bila izvedena za volitve 15. oktobra izvolitev volilnih mož. V Trstu je deloval volilni odbor s člani: Nikola Trifič, Anton Marotti, Juraj Jan, Ivan Lovriha, Josip Sancin, Anton Bitenc (ZD, 10). Po Istri je malo agitacije z "narodne strani", agitira za Dominika Vitezića (*Zgodnja danica*, prav tam). Volilni odbor predlaga za koprski, poreški in vodnjanski sodni okraj Juraja Dobrilo, za pazinski, voloski in lošinjski pa Dinka Vitezića (NV, 97). Izvoljen je bil Vitezič, Dobrila pa ne. Volitve so spremljale nepravilnosti. Tajnik pomjanske občine Petris je ponaredil volilni listek (NV, 98). Zmagal je Vitezič, ki se je svojim volilcem zahvalil (SN, 20; SN, 21).

Na deželnozborskih volitvah leta 1876 sta bila v koprsko-piranskem sodnem okraju izvoiljena zdravnik Caharija Lion in dekan v Buzetu Karel Fabris (SL, 29).

SLOVANSKO-ITALIJANSKI ODNOSI

Dopis iz Istre toži nad stanjem rabe slovenskega jezika: "mlačnost večine vradnikov, nečimernost zane-marjeniga naroda in overe prenapetih Talijanov so tega krive. Le v nekterih šolah je nekaj malo ur slovenskimu jeziku odločenih" (NV, 13).

"U Istrii (Primorskem) so ljudi čisto slovenski, pa so od Talijanov zaterti; Slovenci so hlapci, Taliani so gospodi! Skoz to gospodovanje Talianov je tam talianski jezik, ravno kakor pri nas nemški, postal jezik gosposki, jezik, po katerem se je človek izobražiti zamogel. Po mestih in mestecih istrijskih gospduje povsod talianski jezik kakor pri na nemščina. Ljudstvo po vesih in nekaj tudi mestih pa ne razumi nobenega jezika razum svoje slovenske materščine. Nao vižo pa, da vsi izobraženi ljudi le talianski jezik govore, ljudstvo u omiki in izobraženosti napredovati ne more" (SB, 1).

"Kjer so Slavjani je še vere in pobožnosti, ali kjer so Taliani prevladali, je enega in drugega malo; hodijo v Italijo, in kar je dobrega, tamo puste, a zlega pak domu perneso. – Po našim dekanatu katoliškem [verjetno pazinski] se še slovinski maše bere, ali drugače je duh jako talianski" (ZD, 3).

Dopis "Iz benetaške Istrije" (ZD, 7). Dopis govori o oživljanju krščanskega duha v Istri, a vse bi bilo še bolje, "ako be se ne silile s talijansko kulturo talijanske napake med Slovence. Talijani dobro vedó, de Slovenci so bistré glavice in pameti, ne pa zabiti, kakor so si nekđaj mislili; zato pa tudi v šolo le italijansko silijo, de bi tako Slovencom izobraževanje zaderževali, češ, naj se Slovenec tudi tukaj svoje narodnosti ne zavé. Šole imamo skor v vsaki duhovnii, kakor veste, pa veliko županov je zoper to, in veči del le iz nevošljivosti do Slovincov. Najde se, da ima slovenski duhoven šolo in deca slovensko čitati, pisati in številiti, pa talijanski župan po vsi sili hoče, de bi deca samo talijanski se učile, ker slovensko, pravi, jim nikoli in nikjer nič koristilo ne bode." Gorje Slovincem, ki se preveč nasrkajo italijanske kulture. Čim bolj oddaljeno od Italijanov žive Slovenci, bolj pobožno živijo.

Zakaj nas Italijani prezirajo, se vprašuje dopisnik *Novic* (NV, 63): "Mislim, da nas ne poznajo, ker drugače bi nas gotovo ne prezirali."

Dopisnik iz Istre poroča, da je slovenski mladenič raztrgal italijansko zastavo, s katero so Italijani provocirali (SN, 3).

A. Š. Veronskij piše iz Pazina (S, 10), da je to mesto slovansko-italijansko in da ni meščana, četudi je Italijan, ki ne bi znal slovanskega jezika. V stolni cerkvi se vedno

poje in moli po hrvaško. Hrvaščina se govori po vaseh, v mestih italijanščina, Nemec je v Istri".

2. junija 1878 so bile po istrskih mestih (Koper, Rovinj, Vodnjan, Pazin) demonstracije "isterskih italianisimov". Dopis govori tudi o poitalijančevalnih namerah istrskega "lahonstva" (NV, 103).

Knjiga *Hrvatskoj ili Italiji? Rieč istarskih Hrvata Talijanom i svim, na koje spada*, natisnjena na Sušaku je odgovor na knjigo *L'Istria e il nostro confine orientale* Paola Fambrija (S, 19).

5. julija 1880 so bile v Kopru iredentistične demonstracije (S, 18).

DEŽELNI ZBOR

Ker so italijanski poslanci onemogočali delo deželnega zbora in z odklonitvijo "nessuno" preprečili izvolitev državnih poslancev, so *Novice* (NV, 50) pisale o "sramežljivem koncu prvega istrskega deželnega zbora".

Kritika delovanja istrskih deželnih poslancev, v veliki meri so "juristi" in "medicinarji" (ZD, 5).

Tržaški namestnik Burger in poreški škof Juraj Dobrila sta bila izvoljena v dunajski državni zbor. Sedem deželnih poslancev se je svojemu mandatu odpovedalo (NV, 56).

O razmerah v deželnem zboru (N, 1).

Kastavski župnik Andrej Marotti je poslal pismo županom po slovenskih občinah, da je deželni zbor zavrnil predlog Juraja Dobrile, kako naj bi se sklepi zbora objavljali tudi v "jeziku slovenskem" (NV, 58). Proti Dobrilovemu predlogu je bil tudi Klinkovström, ki so ga volile slovenske občine (NV, 60; N, 2).

O delovanju istrskega deželnega zbora piše celovski Slovenec (SL, 18; SL, 19).

Poročilo o zasedanju deželnega zbora 1. septembra 1868 (D, 5).

Deželni zbor je imel devet sej. Razpravljal je o spremembi deželnega volilnega zakona, po katerem ne bi smeli biti izvoljeni za državne poslance ne državni poslanci ne duhovniki (NV, 93).

Članek *Večina istrskega zbora* (SN, 14) govori o protislovenskem vzdušju v razpravi o italijanski gimnaziji v Pazinu na 3. seji istrskega deželnega zbora (12. november 1872), tretjega zasedanja četrtega obdobja.

* * *

Za konec le manjša izjema. Tržaški uradni dnevnik *L'Osservatore Triestino* je v osemdeseti številki 5. julija 1848 prinesel posebno prilogo (nosi datum 26. 6. 1848), ki prinaša razglas v slovenskem jeziku z naslovom

Slovenec Istriancom. V njem nepodpisani avtor zagovarja avstrijski patriotizem in svari pred italijansko nevarnostjo: "... vzamte ako bo treba orožje v roke za svoj lasten prid ali hasek in za svojiga miloga cesarja in se pripravite spoditi sovražnika od istrijske zemlje."

A SELECTION OF NEWS ABOUT ISTRIA PUBLISHED IN SLOVENE NEWSPAPERS UP TO 1880

Branko MARUŠIČ

Pot na Drage 4, SI-5250 Solkan

e-mail: branko.marusic@guest.arnes.si

SUMMARY

Being one of the Austrian provinces comprising Slovenes, Istria and all its varied economic and social problems also made the Slovene press, which established itself as a constant companion of the Slovene public life in 1843 with Kmetijske in rokodelske novice (The Farming and Crafts News). A few new Slovene newspapers emerged in the year 1848, with even more appearing after the introduction of parliamentarism in the Austrian monarchy. The papers were published in Ljubljana as well as other Slovene centres of the time (Klagenfurt, Gorizia, Maribor, Trieste). The newspapers most of all published correspondence from Istria, as well as articles and stories on Istrian topics. The correspondents were Slovene priests serving in Istrian dioceses, teachers, clerks and other Slovenes and Croatsians.

The author of the present paper copied out the material on events in the Austrian Littoral from Slovene newspapers dating from the period preceding 1880. Since Istria and several of the Kvarner islands were part of this administrative unit, the author also copied out the published material dealing with this Austrian province directly or indirectly. The paper is a selection of such extracts, presenting with abstracts, citations or mere bibliographic data the news items and articles reporting on the general situation in Istria, its economy, education, church, municipalities, the administration of the province, the Slovene national movement (reading societies, mass meetings), Koper, and the relationships between the Italians and the Slavs in Istria.

Key words: Istria, correspondence, slovene newspapers, priesthood, teachers, Italians

VIRI IN LITERATURA

D, 1 – Domovina, 25. 1. 1867, št. 4, str. 15.
D, 2 – Domovina, 8. 2. 1867, št. 6, str. 28.
D, 3 – Domovina, 15. 2. 1867, št. 7, str. 31.
D, 4 – Domovina, 26. 7. 1867, št. 30, str. 126.
D, 5 – Domovina, 18. 9. 1868, št. 38, str. 151.
D, 6 – Domovina, 15. 1. 1869, št. 2, str. 9.
ED, 1 – Edinost, 24. 6. 1870, št. 12.
ED, 2 – Edinost, 8. 1. 1876, št. 1.

ED, 3 – Edinost, 26. 2. 1876, št. 4.
ED, 4 – Edinost, 14. 9. 1878, št. 17.
ED, 5 – Edinost, 9. 11. 1878, št. 21.
ED, 6 – Edinost, 14. 11. 1878, št. 23.
ED, 7 – Edinost, 22. 3. 1879, št. 6.
ED, 8 – Edinost, 12. 4. 1879, št. 7.
ED, 9 – Edinost, 23. 8. 1879, št. 16.
ED, 10 – Edinost, 27. 9. 1879, št. 18.
ED, 11 – Edinost, 27. 12. 1879, št. 24.
ED, 12 – Edinost, 11. 2. 1880, št. 6.

- ED, 13** – Edinost, 10. 3. 1880, št. 10.
ED, 14 – Edinost, 28. 4. 1880, št. 17.
ED, 15 – Edinost, 26. 5. 1880, št. 21.
ED, 16 – Edinost, 2. 6. 1880, št. 22.
ED, 17 – Edinost, 12. 1. 1881, št. 2.
ED, 18 – Edinost, 5. 12. 1881, št. 1.
GL, 1 – Goriški letnik, 9/1982, str. 53–58.
IP, 1 – Ilirski Primorjan, 22. 7. 1866, št. 14.
IP, 2 – Ilirski Primorjan, 1. 11. 1866, št. 21.
JZ, 1 – Jadranska zarja, 7. 11. 1869, št. 5.
JZ, 2 – Jadranska zarja, 3. 4. 1870, št. 7.
JS, 1 – Jadranski Slavjan, april 1850, št. 2, str. 46.
JS, 2 – Jadranski Slavjan, junij 1850, št. 4, str. 92–94.
JE, 1 – Jelšane skozi čas, 1, Jelšane 1988, str. 29, 39.
LP, 1 – La Provincia, 1. 10. 1872, št. 19.
LČ, 1 – Ljubljanski časnik, 27. 9. 1850, št. 52.
LČ, 2 – Ljubljanski časnik, 12. 9. 1851, št. 73.
LČ, 3 – Ljubljanski časnik, 21. 10. 1851, št. 84.
N, 1 – Naprej, 9. 1. 1863, št. 3.
N, 2 – Naprej, 23. 1. 1863, št. 7.
N, 3 – Naprej, 16. 6. 1863, št. 48.
NV, 1 – Novice, 16. 12. 1846, št. 50, str. 200.
NV, 2 – Novice, 7. 4. 1847, št. 14, str. 55.
NV, 3 – Novice, 12. 5. 1847, št. 19, str. 75–76.
NV, 4 – Novice, 4. 8. 1847, št. 31, str. 123–124.
NV, 5 – Novice, 1. 12. 1847, št. 48, str. 191–192.
NV, 6 – Novice, 8. 12. 1847, št. 49, str. 196.
NV, 7 – Novice, 12. 1. 1848, št. 2.
NV, 8 – Novice, 6. 9. 1848, št. 36.
NV, 9 – Novice, 23. 5. 1849, št. 21, str. 87.
NV, 10 – Novice, 4. 12. 1850, št. 49, str. 208.
NV, 11 – Novice, 22. 1. 1851, št. 4, str. 19.
NV, 12 – Novice, 18. 6. 1851, št. 25, str. 121.
NV, 13 – Novice, 9. 7. 1851, št. 28, str. 140.
NV, 14 – Novice, 8. 1. 1853, št. 3, str. 11–12.
NV, 15 – Novice, 12. 3. 1853, št. 83.
NV, 16 – Novice, 20. 7. 1853, št. 58, str. 231.
NV, 17 – Novice, 6. 8. 1853, št. 63, str. 251.
NV, 18 – Novice, 27. 8. 1853, št. 69, str. 275.
NV, 19 – Novice, 3. 5. 1854, št. 35, str. 139.
NV, 20 – Novice, 29. 9. 1855, št. 78, str. 312.
NV, 21 – Novice, 17. 10. 1855, št. 83, str. 331.
NV, 22 – Novice, 16. 4. 1856, št. 31, str. 123–124.
NV, 23 – Novice, 14. 6. 1856, št. 48, str. 193–194.
NV, 24 – Novice, 28. 6. 1856, št. 50, str. 201.
NV, 25 – Novice, 16. 7. 1856, št. 57, str. 229.
NV, 26 – Novice, 10. 9. 1856, št. 73, str. 293.
NV, 27 – Novice, 15. 10. 1856, št. 83, str. 334.
NV, 28 – Novice, 3. 12. 1856, št. 97, str. 390.
NV, 29 – Novice, 13. 12. 1856, št. 100, str. 401–402.
NV, 30 – Novice, 23. 12. 1856, št. 103, str. 412–413.
NV, 31 – Novice, 21. 7. 1857, št. 29, str. 231.
NV, 32 – Novice, 21. 10. 1857, št. 84, str. 334.
NV, 33 – Novice, 24. 10. 1857, št. 85, str. 338.
NV, 34 – Novice, 24. 10. 1857, št. 85, str. 340.
NV, 35 – Novice, 28. 10. 1857, št. 76, str. 342.
NV, 36 – Novice, 6. 1. 1858, št. 1, str. 6.
NV, 37 – Novice, 28. 4. 1858, št. 17, str. 135.
NV, 38 – Novice, 29. 4. 1858, št. 17, str. 135.
NV, 39 – Novice, 26. 5. 1858, št. 21, str. 167.
NV, 40 – Novice, 30. 6. 1858, št. 216, str. 297.
NV, 41 – Novice, 6. 10. 1858, št. 40, str. 318–319.
NV, 42 – Novice, 22. 8. 1860, št. 34, str. 269–270.
NV, 43 – Novice, 19. 12. 1860, št. 51, str. 409.
NV, 44 – Novice, 9. 1. 1861, št. 2, str. 23.
NV, 45 – Novice, 23. 1. 1861, št. 4, str. 31.
NV, 46 – Novice, 13. 2. 1861, št. 7, str. 56–57.
NV, 47 – Novice, 3. 4. 1861, št. 14, str. 113.
NV, 48 – Novice, 10. 4. 1861, št. 15, str. 122.
NV, 49 – Novice, 24. 4. 1861, št. 17, str. 138.
NV, 50 – Novice, 1. 5. 1861, št. 18, str. 147.
NV, 51 – Novice, 14. 8. 1861, št. 33, str. 271–272.
NV, 52 – Novice, 28. 8. 1861, št. 35, str. 289.
NV, 53 – Novice, 11. 9. 1861, št. 37, str. 304.
NV, 54 – Novice, 18. 9. 1861, št. 38, str. 318.
NV, 55 – Novice, 25. 9. 1861, št. 39, str. 323.
NV, 56 – Novice, 2. 10. 1861, št. 40, str. 334.
NV, 57 – Novice, 13. 11. 1861, št. 46, str. 379.
NV, 58 – Novice, 4. 2. 1862, št. 5, str. 39.
NV, 59 – Novice, 31. 12. 1862, št. 53, str. 445.
NV, 60 – Novice, 21. 1. 1863, št. 3, str. 24.
NV, 61 – Novice, 4. 2. 1863, št. 5, str. 39.
NV, 62 – Novice, 17. 6. 1863, št. 24, str. 190.
NV, 63 – Novice, 16. 9. 1863, št. 37, str. 300.
NV, 64 – Novice, 4. 9. 1867, št. 36, str. 298.
NV, 65 – Novice, 9. 10. 1867, št. 41, str. 335.
NV, 66 – Novice, 1. 4. 1868, št. 14, str. 113.
NV, 67 – Novice, 6. 5. 1868, št. 19, str. 149.
NV, 68 – Novice, 27. 5. 1868, št. 22, str. 175.
NV, 69 – Novice, 2. 6. 1868, št. 26, str. 210.
NV, 70 – Novice, 19. 8. 1868, št. 34, str. 275.
NV, 71 – Novice, 21. 8. 1868, št. 43, str. 350.
NV, 72 – Novice, 7. 7. 1869, št. 217, str. 215.
NV, 73 – Novice, 21. 7. 1869, št. 29, str. 215.
NV, 74 – Novice, 21. 7. 1869, št. 29, str. 232.
NV, 75 – Novice, 25. 8. 1869, št. 34, str. 273.
NV, 76 – Novice, 17. 11. 1869, št. 46, str. 378.
NV, 77 – Novice, 5. 1. 1870, št. 1, str. 6–7.
NV, 78 – Novice, 19. 1. 1870, št. 3, str. 22.
NV, 79 – Novice, 16. 2. 1870, št. 7, str. 58.
NV, 80 – Novice, 2. 3. 1870, št. 9, str. 73.
NV, 81 – Novice, 2. 3. 1870, št. 9, str. 72–73.
NV, 82 – Novice, 23. 3. 1870, št. 12, str. 97.
NV, 83 – Novice, 13. 4. 1870, št. 15, str. 122.
NV, 84 – Novice, 15. 6. 1870, št. 24, str. 190.
NV, 85 – Novice, 15. 6. 1870, št. 24, str. 193.
NV, 86 – Novice, 13. 7. 1870, št. 28, str. 225.
NV, 87 – Novice, 31. 8. 1870, št. 35, str. 280–281.
NV, 88 – Novice, 5. 10. 1870, št. 40, str. 331.
NV, 89 – Novice, 21. 12. 1870, št. 51, str. 416.
NV, 90 – Novice, 29. 3. 1871, št. 13, str. 100.
NV, 91 – Novice, 10. 5. 1871, št. 19, str. 154.

- NV, 92** – Novice, 24. 5. 1871, št. 21, str. 167.
NV, 93 – Novice, 13. 12. 1871, št. 50, str. 406.
NV, 94 – Novice, 3. 1. 1872, št. 1, str. 5.
NV, 95 – Novice, 13. 8. 1873, št. 33, str. 264.
NV, 96 – Novice, 3. 9. 1873, št. 36, str. 290–291.
NV, 97 – Novice, 8. 10. 1873, št. 41, str. 332.
NV, 98 – Novice, 22. 10. 1873, št. 43, str. 346–347.
NV, 99 – Novice, 29. 4. 1874, št. 17, str. 135.
NV, 100 – Novice, 17. 2. 1875, št. 7, str. 59.
NV, 101 – Novice, 18. 8. 1875, št. 33, str. 275.
NV, 102 – Novice, 28. 3. 1877, št. 13, str. 101–102.
NV, 103 – Novice, 19. 6. 1878, št. 25, str. 195–196.
NV, 104 – Novice, 28. 8. 1878, št. 35, str. 276–277.
NV, 105 – Novice, 4–9. 1878, št. 36, str. 283–284.
NV, 106 – Novice, 6. 11. 1878, št. 45, str. 356–357.
NV, 107 – Novice, 13. 11. 1878, št. 46, str. 364.
NV, 108 – Novice, 23. 4. 1879, št. 17, str. 133.
NV, 109 – Novice, 20. 8. 1879, št. 34, str. 272.
PR, 1 – Primorec, 17. 2. 1867, št. 4.
PR, 2 – Primorec, 17. 3. 1867, št. 6.
PR, 3 – Primorec, 4. 8. 1867, št. 15.
PR, 4 – Primorec, 1. 9. 1867, št. 17.
PR, 5 – Primorec, 22. 9. 1867, št. 18.
PR, 6 – Primorec, 6. 10. 1867, št. 19.
PR, 7 – Primorec, 2. 2. 1868, št. 2.
PR, 8 – Primorec, 16. 2. 1868, št. 4.
PR, 9 – Primorec, 5. 4. 1868, št. 7.
PR, 10 – Primorec, 8. 11. 1868, št. 21.
PR, 11 – Primorec, 23. 11. 1868, št. 22.
PR, 12 – Primorec, 2. 5. 1869, št. 9.
PR, 13 – Primorec, 16. 5. 1869, št. 10.
PR, 14 – Primorec, 19. 5. 1869, št. 10.
PR, 15 – Primorec, 6. 6. 1869, št. 11.
PR, 16 – Primorec, 4. 7. 1869, št. 13.
PR, 17 – Primorec, 2. 4. 1871, št. 7.
SR, 1 – Slavjanski rodoljub, 1849, št. 2, str. 9–10.
SR, 2 – Slavjanski rodoljub, 1849, št. 3, str. 14.
SR, 3 – Slavjanski rodoljub, 1849, faksimile šestih števil, Trst 1971, str. 23, 24, 28.
SL, 1 – Slovenec, 15. 2. 1865, št. 10, str. 40.
SL, 2 – Slovenec, 8. 3. 1865, št. 16, str. 64.
SL, 3 – Slovenec, 22. 3. 1865, št. 20, str. 80.
SL, 4 – Slovenec, 15. 7. 1865, št. 53, str. 211–212.
SL, 5 – Slovenec, 3. 3. 1866, št. 18, str. 71.
SL, 6 – Slovenec, 5. 5. 1866, št. 36, str. 143.
SL, 7 – Slovenec, 9. 6. 1866, št. 46, str. 173–184.
SL, 8 – Slovenec, 8. 1. 1867, št. 3, str. 13–14.
SL, 9 – Slovenec, 19. 1. 1867, št. 8, str. 34.
SL, 10 – Slovenec, 5. 2. 1867, št. 15, str. 64.
SL, 11 – Slovenec, 9. 2. 1867, št. 17, str. 72.
SL, 12 – Slovenec, 14. 2. 1867, št. 20, str. 82.
SL, 13 – Slovenec, 28. 3. 1867, št. 36, str. 151.
SL, 14 – Slovenec, 18. 4. 1867, št. 45, str. 182.
SL, 15 – Slovenec, 20. 4. 1867, št. 46, str. 192.
SL, 16 – Slovenec, 1. 8. 1866, št. 61, str. 244.
SL, 17 – Slovenec, 8. 8. 1866, št. 63, str. 252.
SL, 18 – Slovenec, 29. 8. 1866, št. 69, str. 277.
SL, 19 – Slovenec, 12. 9. 1866, št. 73, str. 293–294.
SL, 20 – Slovenec, 19. 9. 1866, št. 78, str. 314.
SL, 21 – Slovenec, 26. 9. 1866, št. 77, str. 309–310.
SL, 22 – Slovenec, 29. 9. 1866, št. 78, str. 314.
SL, 23 – Slovenec, 6. 10. 1866, št. 80, str. 322.
SL, 24 – Slovenec, 10. 10. 1866, št. 81, str. 327.
SL, 25 – Slovenec, 24. 11. 1866, št. 94, str. 380.
SL, 26 – Slovenec, 18. 12. 1866, št. 103, str. 414.
SL, 27 – Slovenec, 20. 12. 1866, št. 104, str. 417.
SL, 28 – Slovenec, 6. 10. 1874, št. 118.
SL, 29 – Slovenec, 4. 11. 1876, št. 128.
SL, 30 – Slovenec, 16. 12. 1875, št. 147.
SI, 1 – Slovenija, 18. 7. 1848, št. 5, str. 18–19.
SI, 2 – Slovenija, 18. 8. 1848, št. 14, str. 56.
SI, 3 – Slovenija, 1. 9. 1848, št. 18, str. 70.
SI, 4 – Slovenija, 20. 11. 1848, št. 93, str. 369–370.
SI, 5 – Slovenija, 29. 12. 1848, št. 52, str. 206.
SI, 6 – Slovenija, 5. 1. 1849, št. 2, str. 6.
SI, 7 – Slovenija, 13. 2. 1849, št. 13, str. 50.
SI, 8 – Slovenija, 23. 3. 1849, št. 24, str. 94.
SI, 9 – Slovenija, 13. 7. 1849, št. 56, str. 221.
SI, 10 – Slovenija, 8. 9. 1849, št. 20, str. 77–78.
SI, 11 – Slovenija, 12. 10. 1849, št. 82, str. 325.
SI, 12 – Slovenija, 18. 1. 1850, št. 6, str. 22.
SB, 1 – Slovenska bčela, 1. 9. 1851, str. 76.
SG, 1 – Slovenski glasnik, 1867, str. 120–123, 135–138, 167–172.
SN, 1 – Slovenski narod, 15. 1. 1870, št. 6.
SN, 2 – Slovenski narod, 26. 3. 1870, št. 36.
SN, 3 – Slovenski narod, 23. 4. 1870, št. 47.
SN, 4 – Slovenski narod, 3. 5. 1870, št. 51.
SN, 5 – Slovenski narod, 14. 5. 1870, št. 56.
SN, 6 – Slovenski narod, 25. 6. 1870, št. 73.
SN, 7 – Slovenski narod, 2. 7. 1870, št. 76.
SN, 8 – Slovenski narod, 14. 7. 1870, št. 81.
SN, 9 – Slovenski narod, 21. 3. 1871, št. 33.
SN, 10 – Slovenski narod, 30. 3. 1871, št. 37.
SN, 11 – Slovenski narod, 27. 5. 1871, št. 61.
SN, 12 – Slovenski narod, 22. 2. 1872, št. 21.
SN, 13 – Slovenski narod, 7. 9. 1872, št. 104.
SN, 14 – Slovenski narod, 16. 11. 1872, št. 137.
SN, 15 – Slovenski narod, 4. 1. 1873, št. 3.
SN, 16 – Slovenski narod, 11. 1. 1873, št. 8.
SN, 17 – Slovenski narod, 1. 2. 1873, št. 26.
SN, 18 – Slovenski narod, 31. 5. 1873, št. 24.
SN, 19 – Slovenski narod, 17. 6. 1873, št. 136.
SN, 20 – Slovenski narod, 5. 11. 1873, št. 254.
SN, 21 – Slovenski narod, 7. 11. 1873, št. 256.
SN, 22 – Slovenski narod, 14. 1. 1874, št. 10.
SN, 23 – Slovenski narod, 24. 10. 1875, št. 243.
SN, 24 – Slovenski narod, 17. 5. 1876, št. 113.
SN, 25 – Slovenski narod, 15. 5. 1877, št. 109.
SN, 26 – Slovenski narod, 17. 12. 1880, št. 289.
SP, 1 – Slovenski prijatelj, 15. 6. 1858, št. 6, str. 317.
SPRIM, 1 – Slovenski Primorec, 12. 1. 1868, št. 1.

- SPRIM, 2** – Slovenski Primorec, 13. 9. 1868, št. 17.
ST, 1 – Slovenski tednik, 10. 3. 1875, št. 10.
S, 1 – Soča, 10. 5. 1871, št. 3.
S, 2 – Soča, 24. 5. 1871, št. 4.
S, 3 – Soča, 23. 12. 1875, št. 53.
S, 4 – Soča, 30. 12. 1875, št. 54.
S, 5 – Soča, 27. 1. 1876, št. 4.
S, 6 – Soča, 16. 3. 1876, št. 11.
S, 7 – Soča, 5. 5. 1876, št. 18.
S, 8 – Soča, 18. 5. 1876, št. 20.
S, 9 – Soča, 26. 5. 1876, št. 21.
S, 10 – Soča, 30. 3. 1877, št. 13.
S, 11 – Soča, 28. 2. 1878, št. 9.
S, 12 – Soča, 25. 10. 1878, št. 43.
S, 13 – Soča, 1. 11. 1878, št. 44.
S, 14 – Soča, 8. 11. 1878, št. 45.
S, 15 – Soča, 16. 5. 1879, št. 20.
S, 16 – Soča, 26. 9. 1879, št. 38.
S, 17 – Soča, 24. 10. 1879, št. 42.
S, 18 – Soča, 16. 7. 1880, št. 29.
S, 19 – Soča, 15. 10. 1880, št. 42.
S, 20 – Soča, 12. 1. 1883, št. 2.
S, 21 – Soča, 25. 5. 1883, št. 21.
S, 22 – Soča, 8. 6. 1883, št. 23.
UG, 1 – Umni gospodar, 15. 3. 1865, št. 3.
UG, 2 – Umni gospodar, 15. 6. 1865, št. 6, str. 17–19, 44.
ZD, 1 – Zgodnja danica, 20. 2. 1851, št. 8, str. 38.
ZD, 2 – Zgodnja danica, 11. 9. 1851, št. 37, str. 154.
ZD, 3 – Zgodnja danica, 16. 10. 1851, št. 42, str. 173.
ZD, 4 – Zgodnja danica, 1. 9. 1859, št. 18, str. 141–142.
ZD, 5 – Zgodnja danica, 6. 6. 1861, št. 12, str. 94.
ZD, 6 – Zgodnja danica, 29. 8. 1861, št. 18, str. 146.
ZD, 7 – Zgodnja danica, 20. 3. 1862, št. 9, str. 70–71.
ZD, 8 – Zgodnja danica, 20. 9. 1865, št. 27, str. 216.
ZD, 9 – Zgodnja danica, 9. 8. 1872, št. 32, str. 257.
ZD, 10 – Zgodnja danica, 3. 10. 1873, št. 40, str. 319.
Barbalić, F. (1952): Narodna borba v Istri od 1870. do 1915. godine (Prema bilješkama iz "Naše sloge"). Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti u umjetnosti, 19.
Bertoša, M. (1985): Istarsko "akulturacijsko" ravnotežje druge polovice XIX stoljeća. V: Istarski preporoditelj Juraj Dobrila 1812–1882. Zbornik radova sa znanstvenog skupa i manifestacija održanih 1982. godine u povodu 100-godišnjice smrti Jurja Dobrile. Organizacioni odbor za obilježavanje 100-godišnjice smrti dra Jurja Dobrile. Pazin, 88.
Beuc, I. (1975): Istarske studije. Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX in početkom XX stoljeća. Zagreb, samozaložba, 6.
Kramar, J. (1991): Narodna prebujna istrskih Slovencev. Koper, Lipa-ZTT, 182.
Quarantotti, G. (1960): Epistolario di Carlo Combi. Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, ns. 7–8. Trieste, Società istriana di archeologia e storia patria, 39.
Marušič, B. (1985): Juraj Dobrila in njegova goriška leta. V: Istarski preporoditelj Juraj Dobrila 1812–1882. Zbornik radova sa znanstvenog skupa i manifestacija održanih 1982. godine u povodu 100-godišnjice smrti Jurja Dobrile, Organizacioni odbor za obilježavanje 100-godišnjice smrti dra Jurja Dobrile. Pazin, 110.
Marušič, B. (1995): Andrej Zdešar (1821–1865), slovenski duhovnik in publicist v Istri. Annales – Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 6/95. Koper, 149–160.
Milanović, B. (1969): Biskup Dobrila i njegovo doba (1861–1882). Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zbornik. Zagreb, Matica Hrvatska, 356.
Milanović, B. (1967): Hrvatski narodni preporod u Istri, 1. Pazin, Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 181, 209.
Strčić, Petar (1971): Prvi tabor Hrvata Istre in Kvarnerskih otoka (Rubeši u Kastavštini 1871). Rijeka, Izdavački centar Matice Hrvatske.
Strčić, Petar (1989): Na velikoj prekretnici. Pula, Čakavski sabor.
Volčič, J. (1988): Jakob Volčič in njegovo delo/ Jakov Volčič i njegovo djelo. Zbornik prispevkov in gradiva. Pazin-Ljubljana, Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila", 209–223.